

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

ЛАЩУК ОКСАНИ МИКОЛАЇВНИ

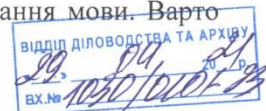
«Об'єктивація і дискурсивна актуалізація бінарних концептів

NÄHE та DISTANZ»,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
(спеціальність 10.02.04 – германські мови)

Глобалізований характер сучасної комунікації загострює питання самоідентифікації та успішної інтеграції у полікультурний соціум. Реалізація принципів міжкультурної інтеракції та коректної поведінки згідно етичних норм, закріплених у свідомості носіїв певної мови, потребує глибшого розуміння механізмів взаємодії людини із навколишнім середовищем. Запропонована дисертаційна праця фокусує увагу на опозиції концептів NÄHE та DISTANZ, встановлює засоби їх вербалізації у німецькій мові, увиразнює досягнення їх значущості носіями цієї мови, а відтак сприятиме успішній комунікації із представниками німецькомовної спільноти. Наразі ця проблематика набуває особливого звучання, оскільки ізоляваність, соціальне дистанціювання під час пандемії COVID-19, які суперечать бажанню невимушеної комунікації, призводять до багатьох психологічних проблем. Бінарна опозиція концептів NÄHE та DISTANZ вибудовується в межах антропоцентричного світобачення, егоцентричної орієнтації людини у просторі, що відбивається у формуванні різних рівнів особистісного простору мовної особистості. Досліджувані концепти ще не були досліджені із залученням апарату когнітивної лінгвістики у німецькій мові, вони є важливим елементом формування мовної і концептуальної картин світу, що зумовлює **актуальність** цієї праці.

Авторка вказує на бінарну природу / «бінаризм» мислення людини (с. 33-34), «дуалістичну природу» її світосприйняття (с. 29, 33), визначає бінарний характер концептів, які часто співвідносяться з антиконцептами (с. 30), ця позиція є превалюючою і серед багатьох інших дослідників, хоча і не єдиною у намаганні досягнути механізм функціонування мови. Варто

лишень згадати про концепцію трихотомії, яку висловлюють деякі дослідники, наприклад, О.Д. Огуй у своїх працях вказує на трилатеральну за своїм характером природу мовних знаків (форма, зміст, правила вжитку) правила їх поєднання (синтагматика / парадигматика / епідегматика), розвиває концепцію мовних тріад, вказуючи на те, що мова «існує у часі, просторі та суспільстві» (Німецька фразеологія у мові, мовленні та мовній діяльності: системно квантитативні аспекти, 2014: 12-13), виділяє під час аналізу фразеологізмів, наприклад, тріади концептосфер «Світ людини» / «Об'єктивний світ» / «Детермінанти» (Німецька фразеологія у мові, мовленні та мовній діяльності: системно квантитативні аспекти, 2014: 140-141). У цій дисертації аргументовано, чому саме бінарний підхід до аналізу концептів є найбільш релевантним для досліджень у галузі когнітивної лінгвістики, зокрема в межах з'ясування способів вербалізації концептів. Зіставлення концепції дуалізму / дихотомії із концепцією трихотомії ще потребує подальшого розвитку і може бути перспективою і для цієї роботи.

На меті рецензованої роботи змодельовати й схарактеризувати бінарні концепти NÄHE та DISTANZ крізь призму взаємозв'язку мови та мислення, визначити засоби їх вербалізації, дискурсивні конфігурації та встановити їх значущість для німецької лінгвокультури.

В роботі **уперше** доведено, що актуалізація концептів NÄHE та DISTANZ пов'язана з чотирма рівнями особистісного простору мовної особистості (Я-світ/Ich-Welt, Спів-світ/Mit-Welt, Навколо-світ/Um-Welt, Чужо-світ/Fremd-Welt); встановлено засоби вербалізації досліджуваних концептів у сучасній німецькій мові; запропоновано фреймову модель БК NÄHE та DISTANZ та визначено поняттєвий, образний та ціннісний складники БК NÄHE та DISTANZ; змодельовано комплексну структуру цих концептів на основі поняттєвих, асоціативно-образних і ціннісних характеристик, що обумовлює **наукову новизну** запропонованого дослідження.

Авторка роботи вдало застосувала поліпарадигмальний підхід для комплексного моделювання фрейму бінарних концептів NÄHE та DISTANZ, визначила їх основні семантичні характеристики та лінгвокогнітивні ознаки, вказала на їх значущість для німецькомовного простору та роль у ідентифікації мовної особистості в межах визначення лінгвокультурологічної специфіки німецької мови. Проаналізовані теоретичні та методологічні підходи до дослідження інших концептів дозволили авторці сформулювати власний виважений термінологічний апарат в роботі.

Достовірність та об'єктивність отриманих результатів забезпечується застосуванням експериментальних методів дослідження, зокрема опитування носіїв німецької мови, що дозволяє долучити нову інформацію, яка суттєво доповнює та уточнює дані, узагальнені під час дослідження дібраних текстів. Авторка доклала значних зусиль, аби всі висловлені міркування були підкріплені конкретними ілюстративними прикладами, статистичними даними, унаочнені схемами, графіками та таблицями, що сприяє логічному висвітленню досліджуваної проблеми та систематизує результати дослідження.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що воно сприяє подальшому розвитку концептології, теорії мовної особистості, пропонує міждисциплінарну багатовекторну модель аналізу бінарних концептів із залученням здобутків соціолінгвістики, когнітивістики, лінгвокультурології й сприятиме подальшим дослідженням у цих галузях на матеріалі інших мов.

Практична цінність дослідження зумовлена можливістю використання його результатів у курсах: «Загальне мовознавство», «Теорія міжкультурної комунікації», «Лінгвокраїнознавство», «Соціолінгвістика», «Когнітивна лінгвістика» тощо, в інших сферах, зокрема психології, соціології, філософії, політології; у навчально-методичній роботі та подальших наукових розвідках студентів та аспірантів.

Методична база дослідження є релевантною та визначається використанням методів когнітивної лінгвістики, зокрема фреймового аналізу, методу когнітивної інтерпретації, залученням контекстологічного методу, методу аналізу словникових дефініцій, етимологічного коментаря, об'єктивацією отриманих даних на підставі експериментальних методів (зокрема анкетування німецькомовних респондентів) та методу кількісного аналізу.

Матеріал дослідження є значним за обсягом і базується на використанні корпусу *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*, який нараховує близько 13 млрд. текстових фрагментів (авторкою відібрано близько 3 тис. текстових фрагментів шляхом суцільної вибірки), даних суцільної вибірки з тлумачних, енциклопедичних, етимологічних, синонімічних, фразеологічних й інших словників (усього 25); анкетування 100 німецькомовних респондентів (носіїв мови).

Дисертаційне дослідження складається зі Вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (283 позиції), списку лексикографічних джерел (26 найменувань), джерел ілюстративного матеріалу (59 позицій) та семи Додатків. Вступ до роботи містить обґрунтування актуальності теми, її наукової новизни, теоретичної та практичної значущості, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження тощо.

Перший розділ роботи «*Теоретичні засади вивчення бінарних концептів NÄHE та DISTANZ*» висвітлює засадничі принципи концептуального аналізу, формує термінологічний апарат роботи, представляє огляд сучасних теорій та підходів до аналізу бінарних концептів, виходячи з позицій антропоцентричної парадигми. Авторка визначає етапи реалізації дослідження (п'ять етапів) та його методологічне підґрунтя, зокрема прописує алгоритм розкриття механізмів вербалізації досліджуваних концептів за схемою В.І. Карасика, пропонує виділення рівней особистісного простору людини, зокрема внутрішнього світу «Я-

світ/*Ich-Welt*», зовнішнього світу, (Спів-світ/*Mit-Welt*, Навколо-світ/*Um-Welt*, Чужо-світ/*Fremd-Welt*), що дозволяє змодельовати концептуальне поле дихотомічних концептів NÄHE і DISTANZ на поняттєвому, образному й ціннісному рівнях.

У другому розділі «*Вербальна об'єктивація концепту NÄHE у сучасній німецькій лінгвокультурі*» визначено семантичну структуру іменника NÄHE, проаналізовано слова, утворені від цієї лексики, встановлено сім когнітивних сегментів досліджуваного концепту, які співвідносяться із виділеними рівнями особистісного простору. Образне осмислення концепту NÄHE узагальнено та верифіковано на підставі вільного асоціативного експерименту за даними отриманими від носіїв німецької мови, окреслено ціннісні компоненти БК NÄHE. На увагу заслуговує визначення в межах сьомого когнітивного сегменту норм етикету, стриманості як принципів мовної кооперації, притаманних німецькій лінгвоспільноті, які при цьому зворотньо пропорційні підвищенню рівня інтимізації / близькості, що можна виразити за допомогою поняття *Pseudonähe*.

Третій розділ «*Вербальна об'єктивація концепту DISTANZ у сучасній німецькій лінгвокультурі*» пропонує комплексну модель вербалізації концептів NÄHE і DISTANZ, визначає синонімічні диверсифікатори концепту DISTANZ та похідні лексики, за допомогою яких реалізується цей концепт. Оскільки дистанціювання емоційне та поведінкове сприймається носіями мови переважно як негативне деструктивне явище, формується чітка опозиція прагнення до кооперативного спілкування, асоційованого з концептом NÄHE, та комунікативної ізоляваності / потенційної комунікативної невдачі, зумовленої реалізацією когнітивних елементів концепту DISTANZ. З іншого боку, концепт DISTANZ вказує на дотримання етикету, офіційної дистанції як частини комунікативних кліше та поваги до внутрішнього простору інших учасників комунікативної ситуації й може бути

необхідним у певних контекстах. На увагу заслуговують графіки частотності вживання лексем NÄHE та DISTANZ протягом XX – початку XXI ст. на базі корпусів белетристики, газет, довідкової та наукової літератури, які допомагають унаочнити взаємозв'язок досліджуваних бінарних концептів, виявити їх інтегральні та диференційні ознаки, зрозуміти їх як частину цілісного світосприйняття, поляризованого виділенням власного та «чужого» особистісного простору.

До основних **здобутків** авторки належить:

1. моделювання концептуального поля БК NÄHE і DISTANZ;
3. визначення чотирьох рівнів особистісного простору мовної особистості (Я-світ/*Ich-Welt*, Спів-світ/*Mit-Welt*, Навколо-світ/*Um-Welt*, Чужо-світ/*Fremd-Welt*);
4. вирізнення поняттєвого, образного та аксіологічного складників БК NÄHE і DISTANZ, засобів їх вербалізації;
5. уточнення та визначення асоціативного наповнення досліджуваної опозиції, формування метафоричної образності з погляду носіїв німецької мови, верифікація отриманих даних за допомогою соціолінгвістичного експерименту;
6. фіксація типових маркерів реалізації БК NÄHE і DISTANZ, які є важливими для розуміння етнокультурної специфіки німецької лінгвоспільноти, визначення принципів міжкультурної взаємодії.

Високо оцінюючи загалом рецензоване дисертаційне дослідження, хотілося би окреслити деякі дискусійні моменти:

- 1) матеріал дослідження вимагає певної конкретизації, не зовсім зрозуміло, чи були охоплені тексти за останні роки 2019-2020/21 та скільки лексичних одиниць, які вербалізують концепти *Nähe* та *Distanz*, було загалом проаналізовано (с. 17-18). Під час визначення «експериментальних методів», зокрема вільного асоціативного експерименту – «для збору та аналізу інформації про досліджувані поняття, зафіксовані у свідомості носіїв мови» (с. 18) не уточнено

приналежність цих методів до певного наукового напрямку (наприклад, в межах соціолінгвістичних чи психолінгвістичних методів); хотілося б також зрозуміти, яким чином співвідносяться вжиті авторкою терміни: *поняття* (67 випадків вживання), *концепт* (877 випадків), *фрейм*, *фреймова мережа* (98 випадків вживання, наприклад, с. 49-50), *концептополе* (с. 27, 79), *асоціативно-вербальна мережа* (с. 50), як визначається терміносполучення «*невербалізовані індивідуальні смисли*» (с. 19);

2) до дослідження залучено також соматизми; принцип тілесності, егоцентричної орієнтації у просторі, уявлення «наївної анатомії» були би вагомим доповненням висловлених ідей, хотілося б дізнатися, які теоретичні праці, присвячені дослідженню соматизмів, використано під час визначення їх оцінного значення та семантичного потенціалу в межах досліджуваної опозиції концептів?

3) у розділі 2, описуючи ціннісний компонент БК *NÄHE* і *DISTANZ*, авторка відштовхується від аксіологічного оператора «добре/ погано/ нейтрально», утім, здається, що коли йдеться про ціннісно-оцінну орієнтацію не зовсім вірно говорити про «нейтральну» оцінку, скоріше можна виділити амбівалентну оцінку. Будь-яка евалюація, визначення ціннісного вектору вже не є нейтральними, оскільки відбивають ставлення мовця до себе та інших. Відтак дискусійним є вживання поняття «*позитивно-нейтрально забарвлений*», с. 111;

4) певні зауваження викликані технічними моментами: коректність окремих формулювань має бути уточнена: п. 2.1.2. «Синоніми та похідні слова лексеми *Nähe*» – замість *похідні слова, утворені від лексеми*, аналогічно назва п. 3.1.2. «Синоніми та похідні слова лексеми *Distanz*»; «Дослідження антропоцентричних якостей значення...», с. 42; «Одні дослідники вважають концепти повністю вербалізованими [251], інші – частково вербалізованими [203].» замість конкретних прізвищ дослідників, с. 26. тощо.

Висловленні дискусійні моменти та зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження О. М. Лашук, яке є оригінальним, самостійним, ґрунтовним та чітко підпорядкованим поставленій у роботі меті. Результати дослідження мають вагоме теоретико-практичне значення, а саме є внеском у подальший розвиток когнітивної лінгвістики, теорії лексичної семантики та соціолінгвістики, теорії міжкультурної комунікації.

Основні положення й результати дослідження опубліковані в чотирнадцяти працях, із них дев'ять – одноосібні статті у фахових виданнях України, дві статті – в іноземних виданнях, три – тези й матеріали доповідей на наукових конференціях.

Кандидатська дисертація О. М. Лашук «Об'єктивація і дискурсивна актуалізація бінарних концептів NÄHE та DISTANZ» є цілісним та завершеним лінгвістичним дослідженням, яке формально і змістовно **відповідає** вимогам п. п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 (зі змінами внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., №1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а його авторка, Оксана Миколаївна Лашук, **заслуговує** на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри германської філології та перекладу

Інституту філології Київського національного

університету імені Тараса Шевченка

О. В. Материнська О. В. Материнська

Прийнято
19.04.2019

